

УДК 94:351.746.1(477)"1944/1951"
DOI: 10.33402/ukr.2021-34-130-147

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

*доктор історичних наук, професор
завідувач кафедри історії України*

*Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка;
доцент кафедри мобілізаційної, організаційно-штатної,
кадрової роботи та оборонного планування*

*Національної академії сухопутних військ ім. гетьмана П. Сагайдачного
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4969-052X>*

ResearcherID: H-4431-2017 (<http://www.researcherid.com/rid/H-4431-2017>)

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203399830>

e-mail: vilnickiy@gmail.com

Микола ГАЛІВ

доктор педагогічних наук, доцент кафедри історії України

Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7068-3124>

e-mail: halivm@yahoo.com

Анна ОГАР

*кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри філологічних
дисциплін та методики їх викладання у початковій школі*

Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4917-8008>

e-mail: annaogar@ukr.net

ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗРОБКА РАДЯНСЬКИМИ РЕПРЕСИВНО-КАРАЛЬНИМИ ОРГАНАМИ ПРАЦІВНИКІВ КОЛИШНІХ РУМУНСЬКИХ РОЗВІДУВАЛЬНИХ І КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНИХ СТРУКТУР В УКРАЇНІ (1944–1951)

Розкрито невідомий аспект – роботу радянських спеціальних служб по румунському напрямку (1944–1951), що полягала у виявленні колишніх працівників румунських спеціальних органів, агентури й пособників, які після відступу німецько-румунських військ утекли на територію Румунії, і агентури розвідувальних органів цієї держави, яку перекидали на територію СРСР до німецько-радянської війни, а також залишили у тилу для розвідувально-диверсійної діяльності в момент утечі з України німецько-румунських військ. Зазначено, що головна роль у цьому процесі відводилася агентурі, що реалізовувала найскладніші оперативні комбінації радянських силовиків. Встановлено,

що потенційно небезпечними радянська система вважала навіть тих працівників колишніх румунських спеціальних служб, які емігрували за кордон, тому тривав їхній пошук. З'ясовано, що розшуки велися не тільки на території СРСР, а й в усіх країнах із прокомуністичними режимами. Вияснено, що ефективному розшуку, розробці й арешту колишніх працівників, агентів і пособників румунських розвідувальних та контррозвідувальних органів передовсім сприяла вдало налагоджена ще з другої половини 1940-х років співпраця силовиків СРСР і Румунської Народної Республіки.

Зазначимо, що стурбованість радянських силових органів спричиняла не тільки співпраця виявлених осіб із румунськими спеціальними органами в період Другої світової війни, а й потенційна можливість їхнього використання (на території південних областей України, які в період окупації входили до складу «Трансністрії» (Одеська, Миколаївська, Ізмаїльська, Вінницька і частина Херсонської обл.) розвідувальними органами Англії, Франції тощо. Встановлено, що практично цю роботу реалізовували за напрацьованими схемами: вербування агентури, формування агентурно-розшукових справ, укладення довідників із біографічними даними агентури, розшуки, арешти та допити; і навіть попри значні оперативні успіхи працівників обласних управлінь МДБ республіканське керівництво постійно виявляло незадоволення роботою у цьому напрямі.

Ключові слова: СРСР, Румунія, оперативно-розшукова діяльність, агентура, спецслужби.

Робота спеціальних служб завжди привертала і привертатиме увагу дослідників, а особливо пересічних читачів з огляду на свою утаємниченість. Малодослідженим залишається питання румунського напрямку роботи радянських репресивно-каральних органів після закінчення німецько-радянської війни. Зокрема, організація роботи, основні форми й методи, масштабність та результативність румунського вектора діяльності радянських силових органів. Оскільки на території УРСР залишилася значна кількість колишніх агентів, пособників румунських силових органів, а також проживала величезна кількість осіб, які відбували покарання за антирадянську діяльність, з'явилися із зізнанням чи легалізувалися, або листувалися з рідними за кордоном, за ними вівся постійний контроль. Потенційно небезпечними й такими, від яких можна одержати значний пласт інформації, вважали осіб, що емігрували за кордон. Саме тому робота радянських силових органів по румунській лінії поширювалася і в Румунії та країнах із прокомуністичними режимами. У цьому контексті актуальним та маловивченим залишається питання реалізації радянськими силовими органами оперативно-розшукових й агентурних заходів по румунській лінії як в УРСР, так і на території Румунської Народної Республіки (РНР).

Проблема румунського напрямку діяльності радянських репресивно-каральних органів не знайшла комплексного вивчення в історіографії. Окремі аспекти функціонування радянських органів державної безпеки в роки Другої світової війни вивчали В. Бихов, Дмитро Веденєєв¹. Питання оперативно-розшукової діяльності радянських репресивно-каральних органів, різноманітні форми використання

¹ Бихов В. Деякі аспекти діяльності військової контррозвідки в роки Великої Вітчизняної війни. *Сторінки воєнної історії України*. Київ, 2000. Вип. 4. С. 61–67; Веденєєв Д. Радянські спецслужби в Україні в роки Другої світової війни. *Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст.: Історичні нариси*. Київ, 2011. Кн. 2. С. 279–310; Веденєєв Д. Таємний фронт Другої світової війни: розвідувальна та контррозвідувальна діяльність радянських органів державної

агентурно-інформаційного апарату висвітлено в узагальнювальних працях Олег Божка, Анатолій Чайковського, А. Іванкова, Дмитро Веденєєва, В. Козенюка, Станіслав Сердюка². Оперативно-розшукову діяльність колишніх українських націоналістів, які перебували на території РНР, досліджували Василь Ільницький і Віталій Тельбак³.

Інструктивне забезпечення розшукової діяльності. Органи державної безпеки УРСР свою роботу по румунській лінії організували в напрямі виявлення колишніх працівників румунських спеціальних органів, агентури та пособників, які після відступу німецько-румунських військ утекли на територію Румунії, й агентури розвідувальних органів Румунії, яку перекидали на територію СРСР до німецько-радянської війни, а також залишеної у тилу для розвідувально-диверсійної діяльності в момент утечі з України німецько-румунських військ.

Радянські силові органи, працюючи над виявленням, розробкою й арештом колишніх працівників, осіб, які співпрацювали з румунською розвідкою, враховували домовленості між СРСР і Румунією про передачу всіх осіб, котрі активно співпрацювали з окупаційною адміністрацією. Відповідно, за вказівкою наркома державної безпеки УРСР необхідно було у грудні 1944 р. відрядити до Румунії на 30 днів оперативну групу. Перед нею ставили такі завдання: 1) виявити та затримати офіційних працівників румунських каральних органів, що діяли на тимчасово окупованій території і проводили репресивні заходи проти радянських громадян; 2) встановити й затримати радянських громадян, які були активними пособниками румунсько-німецьких окупантів на окупованій території (агенти розвідувальних та контррозвідувальних органів, активні пособники, зрадники радянського партійного активу тощо); 3) встановити керівників окремих антирадянських організацій і груп, що діяли на окупованій території⁴.

Відрядження оперативної групи вимагало попередньої підготовчої роботи:

1) зі всіх оперативних відділень 2-го відділу Народного комісаріату державної безпеки (НКДБ) та інших відділів зібрані дані про осіб, на яких були наявні матеріали

безпеки в Україні (1939–1945 рр.). *Нариси воєнно-політичної історії України*. Острог, 2014. С. 318–340.

² Божко О. Особливі відділи в системі органів державної безпеки (1918–1946 рр.). *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 2001. № 2. С. 281–315; Веденєєв Д. Звитягу попередників – пам'ятаємо (Історичний нарис про внесок органів державної безпеки України у Перемогу над нацизмом). *Дорогами війни*. Київ, 2005. С. 5–16; Веденєєв Д., Лисенко О. Формування наукової концепції історії України періоду Другої світової війни і проблеми гуманітарної безпеки держави. *Державна безпека України*. 2010. № 18/19. С. 146–162; Вронська Т., Ляковська С. Система підготовки кадрів органів державної безпеки у роки Великої Вітчизняної війни. *Краєзнавство*. 2013. № 3. С. 111–123; Іванков А. *Агентурные кадры немецко-фашистской разведки и используемые ею формы и методы подрывной деятельности против СССР*. Київ, 2010. 84 с.; Оперативно-бойова діяльність підрозділів радянських спецслужб у роки боротьби з нацизмом. Спецвипуск 1 / упоряд.: Д. Веденєєв, В. Козенюк, С. Сердюк. *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 2000. С. 1–256; Чайковський А. Айсберг. *3 історії органів внутрішніх справ і державної безпеки України*. Київ, 2013. 704 с. та ін.

³ Plynyskyi V., Telvak V. Operative investigations of the participants of Ukrainian liberation movement in romanian people's republic (1955–1957) by the soviet repressive bodies *Analele Universităţii din Craiova. Istorie (Annals of the University of Craiova. History)*. 2018. Anul XXIII. Nr. 2 (34). November. S. 97–108.

⁴ Галузевий Державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 101.

про їхню діяльність на окупованій території з орієнтовними місцями перебування в Румунії; 2) з отриманих матеріалів вибрали осіб, які заслугоували нагальної оперативної уваги та вилучення (список тих, хто підлягав вилученню, окремо долучали до плану); 3) підготовки відповідних документів на весь склад оперативної групи як для переходу кордону, так і для діяльності на території Румунії. Роботу оперативної групи ретельно продумували, складали її план. Екстремними пунктами прибуття групи були м. Галац і Браїла, де її члени налагоджували контакт із дислокованими тут відповідними радянськими органами (комендатура, контррозвідувальні відділи СМЕРШ, групи з евакуації примусово вивезених у Румунію радянських громадян тощо)⁵. Через ці структури з'ясовували ситуацію і можливість звернення з цих питань до відповідних румунських органів. Водночас через наявну й новозавербовану агентуру вживали заходів розшуку в цих містах осіб, які цікавили силові органи. Враховувалися дані розвідки про те, що поліційні органи, котрі діяли в період окупації на території України, виїхали при відступі румунських військ до різних міст Румунії, а відповідно – сюди із завданням з'ясування подальшої передислокації цих органів й окремих їх працівників виїжджала оперативна група. Для активізації і форсування розшуку необхідних осіб вербували маршрутних агентів із місцевих мешканців та осіб, які прибули з території України та яких направляли в різні райони Румунії для розшуку. З метою утримання заарештованих на період очікування подальшого етапування на територію України використовували відповідні радянські комендатури. Вилучення запідозрених і вербування розшукової агентури оперативною групою санкціонували начальники Управління Народного комісаріату державної безпеки (УНКДБ) області без погодження із центром⁶. Для пересування оперативної групи й етапування затриманих у розпорядження начальника оперативної групи виділили одну закриту вантажівку із відповідним запасом пального. На оперативні видатки (вербування маршрутної і розшукової агентури, утримання затриманих) та інші потреби – 15 тис. руб.⁷.

Роботу по румунській лінії на території України регламентував наказ Міністерства державної безпеки (МДБ) СРСР № 0048, відповідно до якого при організації контррозвідувальної роботи передовсім звертали увагу на виявлення агентури англо-американських розвідувальних органів, які використовували проти СРСР довоєнну агентуру Румунії. У практичній роботі з агентурою застосовували активні комбіновані заходи з розконспірації, із перехоплення каналів зв'язку іноземних розвідок і підстави перевіреної агентури розвідувальним центрам. Для активізації агентурно-оперативної роботи рекомендували: 1. Посилити роботу з виявлення й агентурної перевірки зв'язків колишніх офіційних співробітників спеціальної служби інформації (СІ), сігуранци, секції розвідувального центру 2-Н (відділ із боротьби з націоналізмом) румунського Генерального штабу, жандармерії та інших румунських розвідувальних і контррозвідувальних органів, а також іноземних консульств та фірм, які дислокувалися раніше на території Чернівецької обл. Із цієї категорії осіб рекомендували вербувати агентуру, яка мала б можливість глибоко розробляти цей контингент, а також, яку можна було б підставити розвідувальним

⁵ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 102.

⁶ Там само. Арк. 103.

⁷ Там само. Арк. 104.

центрам. 2. Організувати контррозвідувальну роботу серед членів колишніх румунських політичних партій для виявлення каналів зв'язку з радикальними колами в Румунії, англо-американській окупаційній зоні Німеччини чи Австрії. З авторитетів вказаних партій необхідно було сформувати агентуру, здатну виявляти й вести активну розробку осіб, запідозрених у належності до агентури румунської та інших іноземних розвідок. 3. Створити кваліфікований агентурний апарат по румунській лінії, за допомогою якого поповнювати й активно розробляти наявні оперативні обліки. Вербувати необхідну кількість агентури серед переселенців, які прибули з Румунії, осіб румунської національності, що проживали на території області; через цю агентуру вивчити та перевірити базу для виявлення осіб, запідозрених у зв'язках з іноземними розвідками. 4. З-поміж наявних справ оперативних обліків виділити найперспективніші агентурні розробки на осіб, запідозрених у шпигунстві, та розробити по них комбіновані заходи для перехоплення каналів зв'язку з іноземними розвідками. 5. Підібрати необхідну кількість агентів-маршрутників із наявної агентури і через нові вербування, які раціонально використовувати по областях, практикуючи їхнє відрядження до міськрайорганів. 6. По справах оперативного обліку, що перебували на контролі у 2-му Управлінні МДБ УРСР, виконати розроблені раніше плани та вказівки. 7. Враховуючи, що наявна база по румунській лінії могла бути підґрунтям для англо-американських розвідок, цьому напряму роботи надавали особливого значення, виділивши кваліфікованих оперативних працівників 2-го відділу. 8. Посилити допомогу периферійним міськрайорганам по румунській лінії, для чого частіше практикувати виїзди керівного складу відділу на периферію, надаючи їм практичну допомогу в розробці та проведенні комбінованих заходів щодо конкретних справ⁸.

Активно розпрацьовували чисельні зв'язки іноземних консульств, різних фірм, які раніше дислокувалися на території УРСР⁹. Особливу увагу зосереджували також на виявленні й активізації розробки осіб, запідозрених у належності до переправлення осіб до Румунії та встановленні там нелегальних каналів зв'язку¹⁰. Зокрема, у практичній роботі радянських силових органів суттєво допомагали покази затриманих колишніх працівників румунських спеціальних органів. Наприклад, у зізнаннях Микола Галушкін (Кочубей-Аргир) називав агентуру й офіційних співробітників колишньої розвідки, які перебували на службі англійської та французької розвідок. Відповідно силовики розпочали їх розшук: орієнтували спеціальні органи СРСР про агентуру й офіційних співробітників колишніх румунських розвідувальних органів із громадян СРСР, які проходили в показах М. Кочубея, та за наявними даними перебували у той час на території Румунії або інших країн із прокомуністичними режимами¹¹. І залежно від одержаних даних їх перевірки розробляли заходи із використання їхніх зв'язків з особами, що проживали на території СРСР, в активних контррозвідувальних комбінаціях. При цьому в кожному окремому випадку рішення щодо етапування таких осіб у МВС УРСР для встановлення їх належності до англійської чи французької розвідки приймало МВС СРСР.

⁸ ГДА СБУ. Ф. 1. Спр. 256. Арк. 236–237; Спр. 253. Арк. 33–34.

⁹ Там само. Арк. 144.

¹⁰ Там само. Арк. 145.

¹¹ Там само. Спр. 371. Арк. 476.

Практична реалізація інструкцій. Під час розшуку агентури ССІ силовики активно використовували власну агентуру, направляючи на виявлення родинних та інших зв'язків розшукуваних, а також встановлення самих розшукуваних «злочинців». На окупованій території УРСР дислокувалися тільки румунські розвідувальні, контррозвідувальні та каральні органи. Вони не мали шкіл чи курсів із вишколу кадрів кваліфікованої агентури. Відтак у радянських силових органах не було впізнавальної агентури з цього контингенту, що ускладнювало роботу з розшуку. Базою для збільшення кількості агентурно-розшукових справ на агентуру румунських розвідувальних і контррозвідувальних органів були наявні в УМДБ матеріали на осіб, причетних до агентури цих органів. Окрім цього, активно використовувалися агентурні матеріали та покази заарештованих і розконспірованих агентів румунської розвідки. Агентурно-інформативний апарат здебільша розширювався за рахунок колишніх співмешканок офіційних співробітників й активних штатних агентів, а також обслуговувального персоналу розвідувальних, контррозвідувальних органів (службовців різних установ окупантів, технічних працівників тощо)¹². Зокрема, базою для розгортання контррозвідувальної роботи органів МДБ УРСР по румунській лінії в Україні, головно в південних областях, обліковували: 49 громадян Румунії (студенти), 230 осіб без громадянства, колишні громадяни Румунії, близько 13 000. осіб румунської національності, які мали родинні й інші зв'язки з країною, 38 000. репатрійованих, 1 012 переселенців, прибулих в СРСР у порядку оптації, 4 400 колишніх учасників різних румунських політичних партій. Окрім того, виявлено та взято на облік 5 400 румунських пособників та осіб, за підозрених у зв'язках із румунськими розвідувальними органами¹³.

Саме по румунському напрямку роботи МДБ УРСР чи не найбільше занепокоєння викликала Одеська обл., адже на її території (на 10 липня 1949 р.) проживало 30 іноземців та осіб без громадянства із румунів, велика кількість репатріантів, що прибули з Румунії, понад 1 000 осіб, які підтримували письмовий зв'язок із рідними й іншими особами у країні. Крім того, Одесу як одне з великих, промислових і культурних міст України відвідували різні румунські делегації, в одеських закладах вищої освіти навчалася 9 румунських студентів, в області понад 3 місяці працювала румунська демаркаційна комісія у складі 43-х осіб. В одеський морський порт прибувала велика кількість іноземних кораблів, через членів екіпажу яких здійснювався нелегальний зв'язок із закордоном. Окрім того, УМДБ володіло великою кількістю довоєнних архівних матеріалів про діяльність румунських розвідувальних органів на території області. Та навіть маючи таку широку базу по румунській лінії, 2-й відділ УМБД республіканського керівництва контррозвідувальну роботу із виявлення агентури румунських спеціальних органів та інших іноземних розвідок, що діяли через Румунію, організував слабо. Зосереджуючи увагу на нагромадженні оперативних обліків, активні агентурні заходи 2-й відділ проводив тільки щодо окремих справ, а основний пласт агентурних справ і справ-формулярів тривалий час розробляв безрезультатно¹⁴. Силовики УМДБ Одеської обл. по румунській лінії (на 4 жовтня 1949 р.) вели: 6 агентурних справ на 22 особи,

¹² ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 84, 87.

¹³ Там само. Ф. 1. Спр. 95. Арк. 8.

¹⁴ Там само. Спр. 255. Арк. 125.

481 справу-формуляр, 265 попередніх агентурних розробок, 43 обліково-наглядові справи, 261 агентурно-розшукову¹⁵. Тоді ж на території області обліковували 5 румунських підданих, 12 осіб без громадянства (колишні піддані Румунії), 2 034 осіб, які вели листування із Румунією, та незначну кількість радянських громадян, репатрійованих у 1945–1946 рр.¹⁶. Із наявних у провадженні УМДБ 6-ти агентурних справ і 480-ти справ-формулярів за перше півріччя 1949 р. по румунській лінії заарештовано 2 особи. На контролі у 2-му Управлінні МДБ УРСР перебували три справи: «Контакт», «Очаковська», «Грек». При цьому із травня 1946 р. розробка першої, за якою проходили шість репатріантів, запідозрених у причетності до агентури іноземної розвідки, велася безрезультатно¹⁷.

Дещо змінилася ситуація в УМДБ Одеської обл. на 25 грудня 1950 р. Зокрема, по лінії «агентури країн Сходу, Європи і білогвардійських формувань» розробляли 789 осіб. Із них: за агентурними справами 7/23 осіб, справами-формулярами – 650, обліково-наглядовими – 116¹⁸. З яких по румунській лінії: за 3/1 агентурними справами, 531 справою-формуляром¹⁹. Відповідно на 25 квітня 1951 р. УМДБ Одеської обл. по цій лінії розроблялися: за агентурними справами – 3/9 осіб, справами-формулярами – 621, обліково-наглядовими – 116²⁰. Із них по румунській лінії: 2/6 агентурних, 538 справ-формулярів²¹. Аналогічний звіт складений на 25 грудня 1951 р. УМДБ Одеської обл. свідчить про розробку 762 осіб. Із-поміж них: за агентурними – 3/9 осіб, справами-формулярами – 633, обліково-наглядовими – 120²². Із них по румунській лінії: 2/6 агентурних, 547 справ-формулярів²³.

Від квітня до 10 червня 1944 р. за підозрою у належності до румунських контррозвідувальних органів в Одеській обл. заарештовано учасників: сігуранца по області – 58, з них по м. Одеса – 43, відповідно жандармерії – 155/13, ССІ – 18/14. Разом по області – 231, з яких по м. Одеса – 70. При цьому для розшуку і виявлення офіційних співробітників, а також їхньої агентури використовувалися 16 агентів, із яких – 10 завербованих²⁴. Після звільнення м. Одеса й Одеської обл. від німецько-румунських військ УНКДБ виявлено та обліковано: 95 офіційних співробітників «Вултурул», Центру-3 ССІ і підпорядкованих йому резидентур, 27 осіб обслуговувального персоналу цих органів (водії, прибиральниці, працівники їдалень тощо). Із загальної кількості виявлених й облікованих офіційних співробітників ССІ заарештовано 17 осіб (4-х – органами НКДБ, 13 – СМЕРШ (із них 5 передано органам НКДБ)²⁵.

Від 10 квітня до 6 вересня 1945 р. УНКДБ Одеської обл. виявлено 228 агентів та інформаторів румунського розвідувального й контррозвідувального органу ССІ. Із яких заарештовано: 72 органами НКДБ (у 1944 р. – 53 особи, 1945 р. – 19),

¹⁵ ГДА СБУ. Ф. 1. Спр. 255. Арк. 74.

¹⁶ Там само. Арк. 72–73.

¹⁷ Там само. Арк. 126.

¹⁸ Там само. Арк. 167.

¹⁹ Там само. Арк. 168.

²⁰ Там само. Арк. 130.

²¹ Там само. Арк. 131.

²² Там само. Арк. 171.

²³ Там само. Арк. 172.

²⁴ Там само. Ф. 11. Спр. 370. Т. 1. Арк. 47.

²⁵ Там само. Арк. 48.

6 – НКВС, 29 – СМЕРШ, проте ще 121 перебувала в розшуку²⁶. Натомість уже до 20 червня 1949 р. УМДБ виявило 932 агенти та інформатори румунського розвідувального і контррозвідувального органу ССІ (у 1944 р. – 498 осіб, 1945 р. – 110, 1946 р. – 61, 1947 р. – 30, 1948 р. – 24, 1949 р. – 6)²⁷. Тоді ж до розшуку агентури румунських розвідувальних і контррозвідувальних органів по Одеській обл. радянські силові органи залучили агентурно-інформаційний апарат із 256 осіб (36 агентів, 215 таємних інформаторів, 5 резидентів)²⁸. Від моменту звільнення до 15 вересня 1945 р. м. Одеса й Одеської обл. УНКДБ заарештували: 36 офіційних співробітників сігуранци та поліції, 233 поліцейських (тільки за 1944 р.), 169 агентів сігуранци, 128 агентів поліції. Із них у 1945 р.: 13 офіційних співробітників сігуранци і поліції, 18 агентів сігуранци, 9 – поліції²⁹.

Інтенсивну роботу проводило УМДБ Чернівецької обл. із виявлення колишніх учасників румунських політичних партій. Зокрема, на 20 жовтня 1949 р. обліковували 1 728 колишніх кузистів, 937 лібералів, 615 націонал-цараністів, 59 членів фронту національного відродження³⁰. Трохи збільшився цей облік на 20 травня 1950 р.: 1 743 колишніх кузистів, 951 ліберал, 627 націонал-цараністів, 56 членів фронту національного відродження. Для повноти характеристики оперативної бази контррозвідувальної роботи по лініях 2-го відділення 2-го відділу УМДБ відзначали, що в Чернівецькій обл. у цей час (20 травня 1950 р.) проживало 16 сімей реемігрантів із Китаю, 8 – із Франції, 711 українців, прибулих у порядку переселення з Румунії, 89 колишніх іноземних підданих (особи без громадянства), 6 осіб прийняли радянське громадянство, 1 – угорське, 4 – відвідували румунське посольство в Москві та близько 10 тис. репатріантів із Румунії та 20 – із Югославії³¹. У 1940 р. і 1944 р. значна кількість антирадянськи налаштованих осіб утекла з Чернівецької обл. до Румунії, залишивши на цій території своїх родичів, із якими продовжували підтримувати легальний та нелегальний письмовий зв'язок. Загалом силові органи обліковували 5 522 особи (аналогічна кількість залишалася на 20 травня 1950 р.), які вели листування із Румунією, а також численні письмові зв'язки з іншими країнами³².

На 24 листопада 1950 р. у Чернівецькій обл. проживали 13 тис. румунів, понад 3 тис. колишніх учасників різних румунських політичних партій, близько 10 тис. репатріантів, які перебували в Румунії, 712 українців, прибулих із Румунії по оптації, виявлено велику кількість осіб, які вели з Румунією листування. При наявності такої бази у провадженні УМДБ перебувало лише 2 агентурні справи і 183 справ-формулярів³³. Агентурний апарат УМДБ Чернівецької обл., який використовувався у роботі по румунській, польській лініях, реемігрантах із Китаю та колишніх членах румунських політичних партій, склався із 478 осіб. По румунській лінії – 28 агентів і 370 інформаторів, реемігрантів із Китаю, Франції та польській лінії – 7 агентів і 30 інформаторів, із розробки колишніх членів

²⁶ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 370. Т. 1. Арк. 52.

²⁷ Там само. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 75.

²⁸ Там само. Арк. 84.

²⁹ Там само. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 108.

³⁰ Там само. Ф. 1. Спр. 256. Арк. 7, 99.

³¹ Там само. Арк. 99.

³² Там само. Арк. 7, 99.

³³ Там само. Арк. 234.

румунських політичних партій – 43 таємні співробітники³⁴. При цьому у провадженні УМДБ Чернівецької обл. (серпень 1950 р.) перебувало 2 агентурні справи й 169 справ-формулярів. Центральне управління вважало недостатнім рівень контррозвідувальної роботи УМДБ Чернівецької обл. по румунській лінії, називаючи передовсім слабкість агентурного апарату (28 агентів і 379 інформаторів) та погану організацію його використання³⁵.

Критика із МДБ УРСР була почута, і робота інтенсифікувалася. Так, 4-те відділення 2-го відділу УМДБ Чернівецької обл. (на жовтень 1950 р.) почало розробляти: агентів колишньої румунської розвідки (8 справ-формулярів, 4 обліково-наглядових, 4 попередньої агентурної розробки); агентів колишньої румунської контррозвідки (4 справи-формуляри, 3 обліково-наглядові, 7 попередньої агентурної розробки); агентів японської розвідки (справа-формуляр), реемігрантів із Китаю (6 справ-формулярів, 2 обліково-наглядові, 4 попередньої агентурної розробки); шпигунів (2 справи-формуляри, 5 попередньої агентурної розробки); колишніх співробітників польського консульства (справа-формуляр); колишніх членів політичних партій, пособників і зрадників (43 справ-формулярів, 37 обліково-наглядових і справа попередньої агентурної розробки). Отже, разом – 65 справ-формулярів, 37 обліково-наглядових та справ попередньої агентурної розробки³⁶.

У провадженні 1-го відділу УМВС і РВ (районного відділу) МВС Чернівецької обл. на агентів іноземних розвідок (на 25 вересня 1951 р.) було 384 розшукових справ, із них оголошено у всесоюзний розшук – 120, місцевий – 264; з яких по румунській лінії: 36 розшукових справ, що перебували у провадженні 1-го відділу, 70 розшукових справ – у провадженні РВ МВС, 4 дублікати, разом – 110³⁷.

Унаслідок проведення агентурно-оперативної роботи із вивчення наведеної оперативної бази й виявленню серед неї антирадянського елементу УМДБ від 29 березня 1944 р. до 20 травня 1950 р. у Чернівецькій обл. заарештувало 833 особи: 64 агенти румунської, 3 – польської, 3 – японської розвідок, 51 – за зрадницькі наміри, 95 – за нелегальний перетин кордону, 617 зрадників, пособників, інформаторів румунських каральних органів. Зокрема, заарештовано за період із вересня 1949 р. по 20 травня 1950 р. 6 агентів румунської, 3 – японської, реемігранта з Китаю, 38 інформаторів, пособників і колишніх членів румунської політичної партії³⁸. У 1950 р. заарештовано: 2 агенти японської розвідки, реемігранта з Китаю, 3 агенти румунської розвідки, 16 інформаторів, пособників і колишніх членів румунських політичних партій³⁹. На оперативному обліку 2-го відділу УМДБ і периферійних органів на 20 травня 1950 р. перебували 314 осіб, які розробляли за підозрою у належності до агентури іноземних розвідок⁴⁰.

Упродовж 1949 р. – травня 1950 р. працівники 2-го відділення 2-го відділу УМДБ в обласних державних архівах виявили й опрацювали трофейні документи румунських контррозвідувальних органів. Зокрема, до рук потрапили оригінали документів

³⁴ ГДА СБУ. Ф. 1. Спр. 256. Арк. 11, 101, 234.

³⁵ Там само. Арк. 144.

³⁶ Там само. Арк. 185–186.

³⁷ Там само. Ф. 1. Спр. 385. Арк. 19.

³⁸ Там само. Спр. 256. Арк. 100.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Там само.

румунської контррозвідки з розписками агентури, яка отримала винагороди за роботу. У такий спосіб встановили понад 700 осіб, які співпрацювали з румунськими розвідувальними та контррозвідувальними органами. Із них у 1949–1950 рр. на території Чернівецької обл. виявили і взяли в перевірку 47 осіб, заарештували – 8⁴¹.

У серпні 1950 р. рекомендовано агентурний апарат поповнювати вербуванням окремих авторитетних діячів румунської національності, визначних учасників колишніх румунських політичних партій, переселенців тощо. У роботі практикували активні комбіновані заходи із викриття чинної агентури, з перехоплення каналів зв'язку іноземних розвідок і підстави перевіреної агентури розвідувальним центром. У процесі вивчення оперативної бази, а також розробки наявних обліків по румунській лінії особливу увагу приділено роботі серед членів колишніх політичних партій, виявленню каналів зв'язку таких осіб з антикомуністичними колами в Румунії та англо-американській окупаційній зоні. Встановлювали і брали в активну розробку численні зв'язки іноземних консульств та різних фірм, що дислокувалися раніше на території України. Йшлося, зокрема, про військовослужбовців офіцерського складу колишньої румунської армії, особливо тих, хто повернувся з англо-американської зони Німеччини⁴².

Республіканське керівництво репресивно-каральних органів серйозно турбували прибулі (15 жовтня 1947 р.) у Херсонську обл. із Румунії 123 сім'ї переселенців чисельністю 534 особи (дорослих від 16 років і більше – 300; дітей до 16 років – 234). Усі народилися у Румунії, із них: 444 росіян, 89 українців і болгар. Зосібна, про роботу по румунській лінії в УМДБ Херсонської обл. писав заступник начальника 3-го відділу 2-го Управління МДБ УРСР підполковник Кукес (липень 1949 р.), наголошуючи, що значна кількість репатріантів листувалася з мешканцями Румунії. При цьому до німецько-радянської війни в Херсонській обл. діяло Товариство бессарабців, яке, на його думку, румунська розвідка використовувала для антирадянської роботи. Саме тому Кукес наголошував на актуальності румунської лінії для УМДБ Херсонської обл. і дорікав за відсутність роботи. Він відзначав, що в оперативному провадженні по цій лінії в УМДБ було тільки п'ять справ-формулярів, оперативну базу не вивчали, не було зібрано даних про діяльність дислокованих у період війни на території області розвідувальних груп ССІ, «Вултурул» і не встановлені прізвища офіційних співробітників цього органу⁴³.

По румунській лінії інтенсивніша робота тривала в УМДБ Харківської обл. Так, за архівними матеріалами контрольно-наглядового провадження, у м. Харків (на 5 травня 1947 р.) та інших районах області облікували 34 особи, з яких: 13 перебіжчиків із румунів, 11 осіб проходили за показами як агенти румунських розвідувальних органів, 4 колишні троцькісти з Бессарабії, 2 румунські піддані, 4 особи без громадянства, колишні румунські піддані. При цьому на оперативному обліку перебувало по дві справи-формуляри й агентурно-розшукові, однак активної агентури не було. Крім того, в архіві МДБ УРСР зберігалися дублікати особових справ на трьох агентів, яких відправили на територію Бессарабії зі спеціальними завданнями. Такий стан справ дав підстави керівництву МДБ УРСР дійти висновку, що агентурно-оперативна

⁴¹ ГДА СБУ. Ф. 1. Спр. 256. Арк. 102.

⁴² Там само. Арк. 144.

⁴³ Там само. Спр. 253. Арк. 33–34.

робота по румунській лінії УМДБ Харківської обл. не проводилася⁴⁴. Звісно, критика не залишилася без реагування, і вже на 1 грудня 1953 р. у провадженні було 566 розшукових справ. Із них: у 1-му відділі УМВС – 479, міськрайорганах МВС – 87, із яких по румунській лінії: у 1-му відділі – 3, у міськрайорганах – 1⁴⁵.

Від березня до 1 серпня 1944 р. у Миколаївській обл. заарештовано 172 румунські агенти й активні пособники. Серед них: агент румунської розвідки «Вултурул», 22 – жандармери та сігуранци, резидент сігуранци, заступник начальника відділення жандармерії, 35 старост управ і общин, 3 оунівців, 62 зрадники, 27 зрадників батьківщини і пособників німецько-румунської адміністрації, 20 осіб іншого антирадянського елементу⁴⁶. Заходами УНКДБ Миколаївської обл. на 1 жовтня 1944 р. розшукано й заарештовано 36 осіб з офіційних працівників та агентів румунських розвідувальних і контррозвідувальних органів⁴⁷. Унаслідок проведених агентурно-оперативних (на 12 квітня 1947 р.), слідчих заходів УМДБ виявлено 37 офіційних співробітників румунського розвідувального й контррозвідувального органів та 48 агентів румунського розвідувального органу ССІ–«Вултурул». Із них заарештовано офіційного співробітника та 14 агентів. Ще 70 осіб перебували в розшуку⁴⁸.

Тривала робота по румунській лінії в УМДБ Ізмаїльської обл. Так, на лютий 1950 р. оперативна база по цьому вектору нараховувала 12 справ-формулярів, 22 агентурно-розшукові й обліково-наглядова справи. Унаслідок їх реалізації заарештовано двох агентів сігуранци, п'ятьох зрадників⁴⁹. Натомість у травні та червні 1950 р. в Ізмаїльській обл. по румунській лінії завели 28 справ-формулярів, 17 обліково-наглядових, 6 агентурно-розшукових. Завербовано по цій лінії 2 агентів, 11 інформаторів. За цей період заарештовано 45 агентів колишніх румунських контррозвідувальних органів, зрадників і пособників румунської адміністрації, а також учасників румунських політичних партій⁵⁰.

Попри, на перший погляд, результативність вище керівництво МДБ вважало роботу по румунській лінії поганою з огляду на головний недолік – недостатній кількісний та незадовільний якісний склад агентурно-інформаційної сітки. Оскільки наявний агентурно-інформаційний апарат не мав змоги цілком забезпечити розробкою виявлені зв'язки розшукуваних, то ставилося завдання здобуття як перспективної розшукової агентури загалом, так і цільової для розробки зв'язків розшукуваних зокрема⁵¹.

З-поміж найпомітніших заарештованих колишніх офіційних співробітників й агентів румунських розвідувальних і контррозвідувальних органів головний резидент Центру-3 ССІ Деметріаде (жовтень 1948 р.), начальник групи ССІ з обслуговування Одеського порту та прилеглого до нього району Олександр Шерстюк, штатний резидент ССІ Антон Федорович, агент румунської розвідки Микола Магелат, агент ССІ Тамара Миропольська, офіційний співробітник ССІ Іон Митулеску,

⁴⁴ ГДА СБУ. Ф. 1. Спр. 254. Арк. 23–24.

⁴⁵ Там само. Спр. 385. Арк. 175.

⁴⁶ Там само. Ф. 11. Спр. 370. Т. 2. Арк. 68.

⁴⁷ Там само. Арк. 53.

⁴⁸ Там само. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 155–155 зв.; Ф. 11. Спр. 370. Т. 1. Арк. 151.

⁴⁹ Там само. Ф. 1. Спр. 95. Арк. 57.

⁵⁰ Там само. Арк. 125.

⁵¹ Там само. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 88.

Спиро Фотя, Жан Гендель та ін.⁵². Так, 15 жовтня 1948 р. Леона Пержу схопили на території Румунії й етапували до СРСР. Він упродовж листопада 1941 р. – січня 1942 р. працював начальником навчальної частини 11-го піхотного полку, 21-ї піхотної румунської дивізії, брав участь у боях проти частин Радянської армії. У січні 1942 р. Л. Пержу був відправлений з армії у розпорядження ССІ, де до квітня 1942 р. проходив навчання щодо розвідувальної і контррозвідувальної роботи, опісля призначений начальником Чернівецького центру ССІ, роботою якого керував до переведення у листопаді 1942 р. начальником Одеського центру-3 ССІ. Цей центр Л. Пержу очолював до квітня 1944 р., і саме за його особистими як начальника розпорядженнями заарештували близько 200 радянських громадян, із них 16 керівних працівників Одеського підпільного Обласного комітету Комуністичної партії (більшовиків) України (Обкому КП(б)У) і двох радянських розвідників⁵³.

Особливим досягненням радянські силовики називали арешт М. Галушкіна. Так, 26 травня 1953 р. начальникові 1-го Головного управління МВС СРСР генерал-лейтенантові Павлу Федотову заступник міністра внутрішніх справ УРСР генерал-лейтенант Мильштейн повідомив, що в 1920–1930-х роках французька розвідка вела активну шпигунську роботу проти СРСР із території колишньої Північної Буковини. Керував нею переважно представник французького консульства в м. Чернівці І. Гонорат, який розвідувальну інформацію про СРСР добував через апарат румунської розвідки. Встановлено, що безпосереднім організатором шпигунської діяльності проти СРСР у цей період був офіційний співробітник румунської розвідки ССІ Микола Галушкін (псевда – «Аргир», «Колесников», «Кочубей», «Овсієнко» й «Волховський»), який одночасно був помічником І. Гонората з вербування і відправлення агентури на територію СРСР. Із цією метою, за завданням І. Гонората, М. Кочубей у низці населених пунктів Чернівецької, Тернопільської і Кам'янець-Подільської обл. створив пункти тимчасового перебування⁵⁴. Після приєднання Північної Буковини (1940) до УРСР агентуру, що була на зв'язку з М. Галушкіна, заарештували й розконспірували, однак через початок німецько-радянської війни значна її частина залишилася невиявленою. Наприклад, УМВС Чернівецької обл. встановило понад 20 осіб, які в минулому мали з ним зв'язки⁵⁵.

Детальнішу біографічну інформацію про капітана М. Галушкіна радянські силові органи довідалися з показів арештованих офіційних співробітників і агентів ССІ. Зокрема, йшлося про його службу у званні прапорщика в царській армії. Під час революції емігрував до Румунії, потім проживав у м. Кишинів, де і прийнятий на роботу в румунські силові органи та займався розвідувальною роботою проти СРСР⁵⁶. У 1941 р. М. Галушкіна разом із групою працівників ССІ скерували на фронт, де він проводив допити військовополонених, перекидав агентуру в тил Радянської армії. Відтак одержав призначення на посаду заступника начальника контррозвідувального органу ССІ Центру-3 у м. Одеса, і на ній працював до відходу німецько-румунських військ⁵⁷.

⁵² ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 1632. Арк. 77–84.

⁵³ Там само. Арк. 76.

⁵⁴ Там само. Ф. 1. Спр. 372. Арк. 90, 92.

⁵⁵ Там само. Арк. 91.

⁵⁶ Там само. Арк. 98.

⁵⁷ Там само. Арк. 99.

Арештований офіційний співробітник ССІ О. Шерстюк свідчив про М. Галушкіна: «Під час відсутності Пержу (начальник “Центру”-3) М. Галушкін очолив керівництво над усіма агентурними працівниками органу і був проінформований про уся його роботу. Крім керівництва групою працівників, М. Галушкін мав у місті резидентуру і агентуру із радянських громадян. Про його роботу мало хто знав, оскільки він працював конспіративно і без помічників...». Саме тому більшість заарештованих офіційних співробітників ССІ не могли назвати всієї агентури М. Галушкіна. Достовірно встановили, що це були Пустовойтов (керівник Одеського відділу Російської загальновійськової спілки (РОВОС)), Козловський (емісар Народно-трудового союзу (НТС)), Лісовський (Організації українських націоналістів (ОУН)) та ін., однак про діяльність антирадянських організацій РОВОС, НТС і ОУН М. Галушкін показів не дав і відомих йому учасників не назвав⁵⁸. Перед відходом румунської адміністрації із м. Одеса він підготував та залишив на звільненій території агентуру, яку радянські силовики виявили не повністю. Вербуванням і відправленням агентури на територію СРСР він також займався, перебуваючи після втечі з Одеси на території Румунії. Крім того, заарештовані штатні агенти румунської контррозвідки Калиновський, Крамаренко й Буртишев звинувачували Галушкіна в належності до агентури англійської розвідки. Так, засуджений до вищої міри покарання Крамаренко на допиті 12 червня 1945 р. свідчив: «Мені довелося мати декілька відвертих бесід особисто із капітаном Аргиром, у яких він мені натяками, мовою, так сказати, розвідника дав зрозуміти, що він (Аргир) був випадковою особою у румунській розвідці і, приблизно із 1925 р. перебував на службі англійської розвідки...»⁵⁹. З цих же джерел радянські силовики стверджували, що в період окупації м. Одеса діяла англійська агентура з місцевого населення, зв'язок із якою здійснювався через зв'язкових англійської розвідки, які періодично відвідували місто.

В окремі розшуковій справі М. Галушкіна (Кочубей-Аргир)⁶⁰ наведено список скомпрометованих осіб. Зокрема, перебуваючи під слідством МВС УРСР, він назвав 151 офіційного співробітника й агента колишніх румунських розвідувальних органів, 16 англійських, 11 французьких і 3 польських. Із вказаної кількості заарештованих органами контррозвідки СМЕРШ УМВС Одеської обл., а також іншими органами МВС та громадської безпеки Румунії в основному у період із 1944 р. по 1950 р. – 44 особи, 10 – ліквідовані й померли, 15 – оголошені раніше в розшук, 1 – встановлена, 111 – оголошені у місцевий розшук (із них 70 офіційних співробітників, при відступі німецько-румунських військ із території України, які переважно втекли за кордон)⁶¹. Частина названих агентів колишніх румунських розвідувальних і контррозвідувальних органів арештовані й засуджені, частину продовжили розробляти органи МВС. Із метою виявлення, викриття агентури французької та англійської розвідок, яка осіла на території України, просили етапувати (5 липня 1951 р.) М. Галушкіна в МВС УРСР чи санкціонувати відсилення до Румунії оперативного працівника МВС УРСР задля його допиту щодо важливих питань. Однак на 22 травня 1953 р. прохання не було задоволено⁶².

⁵⁸ ГДА СБУ. Ф. 1. Спр. 372. Арк. 100.

⁵⁹ Там само. Арк. 101.

⁶⁰ Там само. Спр. 369. 369 арк.

⁶¹ Там само. Спр. 370. Арк. 17; Спр. 371. Арк. 314, 475.

⁶² Там само. Спр. 372. Арк. 93, 102.

Робота із виявленими документами. Окремий напрям по румунській лінії в УМДБ областей – робота із трофейними документами. Так, УМДБ Одеської обл. володіло значною їх кількістю на колишніх агентів румунських розвідувальних і контррозвідувальних органів, пособників та інших осіб, скомпрометованих своїми зв'язками з німецько-румунською адміністрацією⁶³. Радянські силовики захопили документацію Одеського центру румунського розвідувального та контррозвідувального органу ССІ, жандармерії і поліції, а також фотокопії донесень агентури цих органів та заяв, авторами яких були мешканці м. Одеса. Матеріали відразу почали оперативно опрацьовувати й використовувати при проведенні контррозвідувальної роботи по румунській лінії (документи на 500 арк. і 365 фотокопій). Після їх отримання передовсім рекомендувалося організувати облік осіб, які по них проходили, при наявності на них серйозних компрометаційних матеріалів, – оголосити в розшук. Вважалося за необхідне залучити до вивчення трофейних документів і встановлення осіб, які проходили по них, районні відділи МДБ м. Одеса. Документи органів румунської розвідки й контррозвідки можна було використовувати також як базу для вербування серед необхідних для оперативного використання прошарків населення⁶⁴.

Особливо важливі для оперативного використання агентурні справи (за 1941–1944 рр.) радянські силові органи захопили в румунської сігуранци. Крім того, спеціально склали й оперативно використовували списки українців, які перейшли на територію Румунії після приходу радянської адміністрації на Буковину та Бессарабію; українських лідерів, які залишилися на Буковині й Бессарабії; українців, що втекли із СРСР до Німеччини; українців, які втекли в Галичину; українців, засуджених у Яссах; українців із Буковини та Бессарабії, переданих військово-польовому суду в Чернівцях за націоналістичну пропаганду, зберігання зброї і набоїв, документи Центру-1 про викриття підпільних організацій ОУН на теренах Буковини. Визначався та розроблявся їхній кадровий склад; керівників-оунівців, які проживали на Буковині в період румунської окупації; агентури розвідувальних і контррозвідувальних органів противника, учасників антирадянських формувань, «активних зрадників» і пособників окупантів, що втекли на територію Румунії та Болгарії⁶⁵, осіб, на яких були дані про належність до агентури румунських розвідувальних та контррозвідувальних органів (грудень 1950 р.)⁶⁶; засуджених оунівців, оунівців, які втекли із СРСР до Німеччини; засуджених румунським військово-польовим судом у м. Чернівці; керівників і довірених осіб Української національної партії; українських націоналістів, які перебували у спортивних товариствах «Залізник» та «Самостійність», історії розгортання націоналістичного руху, інструкції з організації відділів сігуранци комісаріатів і відділів поліції⁶⁷; осіб, пов'язаних із румунськими розвідувальними органами (за даними 5-го відділення 3-го відділу УДБ УНКВС)⁶⁸,

⁶³ Там само. Спр. 255. Арк. 72–73.

⁶⁴ Там само. Арк. 37.

⁶⁵ Там само. Ф. 13. Спр. 313. 87 арк.; Т. 2. 35 арк.; Т. 3. 87арк.; Т. 4. 34 арк.; Т. 5. 34 арк.; Ф. 2. Спр. 142. 462 арк.

⁶⁶ Там само. Спр. 311. 21 арк.

⁶⁷ Там само. Ф. 11. Спр. 1427. Т. 1. 289 арк.

⁶⁸ Там само. Спр. 311. 21 арк.; Спр. 312. 149 арк.

колишніх учасників кузистської партії і залізногвардійців⁶⁹, готували інформаційно-аналітичні довідки про виникнення та діяльність націонал-цараністської партії в Румунії⁷⁰, політичні партії й організації, котрі існували в Румунії⁷¹. Відповідно до цих документів радянські репресивно-каральні органи проводили розшук і розробку всіх осіб, названих у цих списках.

Додатково було укладено збірник за матеріалами 5-го спецвідділу НКВС УРСР, до якого ввійшли особи, які працювали безпосередньо в німецьких розвідувальних органах, їхня агентура й резидентура, перекинуті чи підготовлені до перекидування на територію УРСР і в Румунію⁷².

Крім того, із 1-го Головного управління КДБ при РМ (Раді Міністрів) СРСР до 2-го Управління КДБ при РМ УРСР надійшли для оперативного використання списки агентури колишніх румунських розвідувальних і контррозвідувальних органів, що діяли на території УРСР до 1941 р.⁷³ Окремо 2-ге Головне управління КДБ при РМ СРСР складало списки агентів, які діяли на території Чернівецької обл., а також картки оперативних обліків на деяких із них, складені МВС Румунської Народної Республіки⁷⁴. Працюючи по румунській лінії, силовики укладали списки на осіб, що нелегально перетнули державний кордон СРСР з Румунією в період 1918–1941 рр.⁷⁵ Формували окремі справи з перекладами оригіналів документів ССІ, у яких серед іншого подавали фінансові звіти резидентури, а також табель зарплати її агентів⁷⁶.

На основі зібраних документів укладали списки всіх румунів, які скоїли злочини: розстріли радянських громадян, звірства, погрози населенню, грабежі, руйнування, вивіз обладнання, цінностей, продуктів, тварин до Румунії тощо. У цих списках відображали максимум біографічної інформації, вказуючи суть, час і місце скоєння злочинів кожним із них⁷⁷. Відповідні довідки/списки формували по Миколаївській, Чернівецькій, Одеській, Вінницькій, Ізмаїльській обл.⁷⁸

Отже, після перемоги у Другій світовій війні та вигнання німецьких і румунських окупантів одним із завдань перед радянськими спеціальними органами став румунський вектор: робота із виявлення, розшуку й арешту всіх осіб, які працювали та співпрацювали з румунською адміністрацією на території України. При цьому розшуки велися не тільки на території СРСР, а й в усіх країнах із прокомуністичними режимами. Звісно, цей напрям роботи вдавалося впроваджувати завдяки вдало налагодженій співпраці силових структур СРСР та інших країн, що й приносило успіх. Стурбованість радянських силових органів спричиняла не тільки співпраця виявлених осіб із румунськими спеціальними органами в період Другої світової війни, а й потенційна можливість їхнього використання розвідувальними органами Англії, Франції

⁶⁹ ГДА СБУ. Ф. 1. Спр. 256. Арк. 158–161.

⁷⁰ Там само. Ф. 11. Спр. 370. Арк. 3–6.

⁷¹ Там само. Т. 3. Арк. 7–6.

⁷² Там само. Ф. 13. Спр. 308. Арк. 1.

⁷³ Там само. Спр. 307. Арк. 1–17, 58–85, 86–88, 111–249; Спр. 370. Т. 1. Арк. 62–110.

⁷⁴ Там само. Арк. 18–22.

⁷⁵ Там само. Арк. 30–57.

⁷⁶ Там само. Ф. 1. Спр. 368. 320 арк.

⁷⁷ Там само. Ф. 13. Спр. 306. Т. 1. Арк. 1.

⁷⁸ Там само. Арк. 9–65; Т. 3. 55 арк.; Т. 7. 55 арк.; Т. 2. 13 арк.; Т. 4. 21 арк.; Т. 5. 13 арк.; Т. 6. Арк. 21.

тощо. Саме тому роботу МДБ УРСР здійснювали з урахуванням необхідності очистити від румунської агентури передовсім територію південних областей України, які в період окупації входили до складу «Трансністрії» (Одеська, Миколаївська, Ізмаїльська, Вінницька і частина Херсонської обл.) та виявити всіх офіційних співробітників румунських силових органів. Однак важливим елементом реалізації цієї роботи стало всебічне використання агентури. І навіть попри значні оперативні успіхи працівників обласних управлінь МДБ республіканське керівництво постійно виявляло незадоволення роботою у цьому напрямі. Практично цю роботу реалізовували за напрацьованими схемами: вербування агентури, формування агентурно-розшукових справ, укладення довідників із біографічними даними агентури, розшуки, арешти та допити.

REFERENCES

- Bozhko, O. (2001). Osoblyvi vidily v systemi orhaniv derzhavnoi bezpeky (1918–1946 rr.). *Z arkhiviv VUChK–HPU–NKVD–KHB*, 2, 281–315 [in Ukrainian].
- Bykhov, V. (2000). Deiaki aspekty diialnosti viiskovoi kontrozvidky v roky Velykoi Vitchyznianoї viiny. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy*, 4, 61–67 [in Ukrainian].
- Chaikovskiy, A. (2013). *Aisberh: Z istorii orhaniv vnutrishnikh sprav i derzhavnoi bezpeky Ukrainy*. Kyiv [in Ukrainian].
- Ilnytskyi, V., & Telvak, V. (2018). Operative investigations of the participants of Ukrainian liberation movement in romanian peoples republic (1955–1957) by the soviet repressive bodies. *Analele Universității din Craiova. Istorie (Annals of the University of Craiova. History)*, 2(34), 97–108 [in English].
- Ivankov, A. (2010). *Agenturnyie kadry nemetsko-fashystskoi razvedki i ispolzuyemye yeiu formy i metody podryvnoi deiatelnosti protiv SSSR*. Kyiv [in Russian].
- Viedienieiev, D. (2005). Zvytiahu poperednykiv – pamiataemo (Istorychnyi narys pro vnesok orhaniv derzhavnoi bezpeky Ukrainy u Peremohu nad natsyzmom). *Dorohamy viiny*, 5–16 [in Ukrainian].
- Viedienieiev, D. (2011). Radianski spetssluzhby v Ukraini v roky Druhoi svitovoi viiny. In V. Smolii (Ed.), *Ukraina v Druhii svitovii viini: pohliad z XXI st.: Istorychni narysy* (Vol. 2, pp. 279–310). Kyiv [in Ukrainian].
- Viedienieiev, D. (2014). Taiemnyi front Druhoi svitovoi viiny: rozviduvalna ta kontrozviduvalna diialnist radianskykh orhaniv derzhavnoi bezpeky v Ukraini (1939–1945 rr.). In V. Atamanenko, M. Blyzniak, D. Viedienieiev, *Narysy voienno-politychnoi istorii Ukrainy* (pp. 318–340). Ostroh [in Ukrainian].
- Viedienieiev, D., Kozeniuk, V., & Serdiuk, S. (Comps.). (2000). Operatyvno-boiova diialnist pidrozdiliv radianskykh spetssluzhb u roky borotby z natsyzmom. *Z arkhiviv VUChK–HPU–NKVD–KHB*, 1, 1–256 [in Ukrainian].
- Viedienieiev, D., Lysenko, O. (2010). Formuvannia naukovoї kontseptsii istorii Ukrainy periodu Druhoi svitovoi viiny i problemy humanitarnoi bezpeky derzhavy. *Derzhavna bezpeka Ukrainy*, 18/19, 146–162 [in Ukrainian].
- Vronska, T., & Liaskovska, S. (2013). Systema pidhotovky kadriv orhaniv derzhavnoi bezpeky u roky Velykoi Vitchyznianoї viiny. *Kraieznavstvo*, 3, 111–123 [in Ukrainian].

Vasyl ILNYTSKYI

*Doctor of Science in History, Professor,
Head of the Department of History of Ukraine of
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Associate Professor at the Department of Mobilization,
Organizational, Staffing, Human Resources and Defense Planning,
Petro Sahaidachnyi National Army Academy
e-mail: vilnickiy@gmail.com*

Mykola HALIV

*Doctor of Science in Education, Associate Professor at the
Department of History of Ukraine,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
e-mail: halivm@yahoo.com*

Anna OHAR

*PhD (Philology), Senior Lecturer
at the Department of Philology and
Teaching Methodology in Primary School,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
e-mail: annaogar@ukr.net*

DETECTION AND DEVELOPMENT BY SOVIET REPRESSIVE-PUNISHMENT BODIES OF EMPLOYEES OF FORMER ROMANIAN INTELLIGENCE AND COUNTER-CONTRACTURIES

The article is devoted to the disclosure of an unknown aspect – the work of the Soviet special services in the Romanian direction (1944–1951). The work in this field was to organize the identification of former employees of the Romanian special organs, agents and assistants who, after the retreat of the German-Romanian troops, escaped to the territory of Romania, and agents of the intelligence agencies of that state, which were transferred to the territory of the USSR before the German-Soviet war, and also left in the rear for reconnaissance and sabotage activities at the time of departure of the German-Romanian troops from Ukraine. The main role in this process was given to agents who implemented the most complex operational combinations of Soviet security forces. It has been established that the potentially dangerous Soviet system considered even those employees of the former Romanian special services who emigrated abroad so their search continued. At the same time, searches were carried out not only in the territory of the USSR but also in all countries with pro-communist regimes. In the first place, the cooperation of the security forces of the USSR and the Romanian People's Republic has been well established since the second half of the 1940^s, leading to the effective search, development and arrest of former employees, agents and supporters of the Romanian intelligence and counterintelligence agencies.

Of course, this direction of work succeeded to implement due to well-established cooperation between the security forces of the USSR and other countries, which was a success. The Soviet authorities were concerned not only with the cooperation of detected persons with the Romanian special authorities during the Second World War, but also the potential for their

use by the intelligence agencies of England, France, and others. That is why the work of the MGB of the Ukrainian SSR was based on the need to clear from Romanian agents, first of all, the territory of the southern regions of Ukraine, who during the occupation were part of Transnistria (Odesa, Mykolaiv, Izmail, Vinnytsia and part of Kherson regions) and to identify all official employees of the Romanian security forces. However, an important element of the implementation of this work was the comprehensive use of agents. And even despite the significant operational successes of the workers of the regional departments of the MGB, the republican leadership constantly condemned the weakness of work in this direction. Practically this work was implemented according to the worked out schemes: recruiting agents, forming agents and investigating cases, making directories with biographical information of agents, searches, arrests and interrogations.

Keywords: the USSR, Romania, operational search activity, agents, special services.